

Ο “ΚΕΡΑΙΑΤΗΣ,, ΤΗΣ ΕΓΚΩΜΗΣ

Κατὰ τὸ 1948 αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ κ. Πορφυρίου Δικαίου εἰς τὴν Ἑγκωμὴν τῆς Κύπρου ἀπεκάλυψαν σπουδαῖον χαλκοῦν ἀγαλμάτιον εἰκονίζον κερασφόρον ἀνδρικήν μορφήν. Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἔργον ἔκτοτε ἐμνημονεύθη καὶ ἀπεικονίσθη πολλάκις. Πρὸ ὀλίγου ὁ ἀνασκαφεὺς ἔδωκε τὴν πρώτην λεπτομερῆ δημοσίευσιν¹. Τὸ ἀγαλμάτιον εὑρέθη ἐντὸς οἰκήματος ἐκ πελεκητῶν λίθων, ὅπερ κατὰ τὸν Δίκαιον ἐκτίσθη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος². Ἐκεῖτο ἐντὸς ἀβαθοῦς λάκκου σκαφέντος εἰς τὸ ἀνώτατον δάπεδον τοῦ δωματίου Χ, χρονολογουμένου εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα. Προέκυψαν ὅμως ἐνδείξεις, ὅτι «τὸ ἄγαλμα ἦτο κέντρον λατρείας ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου εἰς πολὺ ἀρχαιότεραν περίοδον»³. Ἐν τούτοις ὁ Δίκαιος περιορίζει τὴν λατρείαν ταύτην καὶ τὴν χρονολογίαν τῆς «λίαν ἐνωρὶς εἰς τὸν 12ον αἰῶνα», διότι τὰ βαθύτερα δάπεδα παρέσχον κεραμεικὴν ΠΒ. Τοῦτο εἶναι βεβαίως τὸ ἀνασκαφικὸν συμπέρασμα. Ἐν τούτοις τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον εὑρέθη ὑπὸ ὄρους δεικνύοντας προσπάθειαν ὅπως τηρηθῶσιν οἱ ὄροι μῆδ ἑπιτρέπει πιθανῶς νὰ ἀνέλθωμεν καὶ εἰς ὑψηλότεραν χρονολογίαν. Τὸ ἀγαλμάτιον ἴσως ἀπετέλει ἰδιαίτερον θρησκευτικὸν κειμήλιον, ἴσως ἀλλαχόθεν μεταφερθὲν καὶ ἔχον παλαιότεραν ἱστορίαν. Ὁ ἐξαίρετος ρυθμὸς καὶ αἱ σεβασταὶ διαστάσεις τοῦ ἔργου τούτου προδίδουν ἀκόμη παλαιότεραν παράδοσιν ἀποπνέουσαν τὸ ἄρωμα τῆς περιόδου ΠΑ. Δυνάμεθα ἴσως νὰ ἀποβλέψωμεν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος.

Τὸ ἀγαλμάτιον (Π ἰ ν. 34, α - δ, κατὰ Δίκαιον ἔ. ἀ.) ἔχει ὕψος 0,55 μ. καὶ παριστᾷ νεαρὸν θεὸν ἐν μετωπικῇ στάσει, μὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐλαφρότατα ἐξέχοντα. Φορεῖ περίζωμα συγκρατούμενον διὰ στερεᾶς ζώνης. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρει δερμάτινον κρᾶνος δεικνύον οὐλον τρίχωμα καὶ κοσμούμενον ὑπὸ δύο δυσαναλόγως μεγάλων κεράτων βοείων. Ἡ στερέωσις τῶν κεράτων τούτων προϋποθέτει τοῦλάχιστον ἐσωτερικὴν στεφάνην μεταλλίνην ἢ ξυλίνην εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ κρᾶνος, ἥτις ἐνταῦθα εἶναι ἀόρατος, ὡς καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ δέρματος. Δύναται ἔτι πιθανώτερον νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ὀλόκληρον τὸ κρᾶνος συνέκειτο ἐσωτερικῶς ἐκ στερεωτέρου, ἀκάμπτου ὕλικου. Ἀκόμη καὶ πλεκτὸν ἐκ λεπτῶν, στερεῶν κλαδίων ἠδύνατο νὰ εἶναι. Πράγματι, ἡ ἐπένδυσις, ἥτις λόγῳ τῶν οὐλῶν ἐρίων δέον νὰ νοηθῆ ὡς δέρμα προβάτου, οὔτε ἀσφάλειαν θὰ παρείχεν, οὔτε θὰ ἦτο δυνατόν τὰ βαρέα κέρατα νὰ στερεωθοῦν ἐπ’ αὐτῆς καὶ μόνης, ἄνευ τῆς ὑπάρξεως ἐσωτερικοῦ σκελετοῦ.

Ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀγαλματίου ἡ μὲν ἀριστερὰ φέρεται πρὸς τὸ στῆθος μετὰ συνεσφιγμένης πυγμῆς, ἡ δὲ δεξιὰ κάμπτεται ὀριζοντίως ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, μὲ τὴν παλάμην ἀνοικτὴν καὶ ἐστραμμένην πρὸς τὰ κάτω. Πρόκειται περὶ ἀσυνήθους χειρονομίας, ἥτις δὲν

1. The Bronze Statue of a horned God from Enkomi, Arch. Anz. 1962, 1-40.

2. Ἐ. ἀ. σελ. 1.

3. Ἐ. ἀ. 37.

ἔμεινεν ἀπαρατήρητος ὑπὸ τοῦ Δικαίου, ἐρμηνεύσαντος ταύτην ὡς ἔχουσιν τὴν ἔννοιαν τῆς προστασίας⁴.

Ὁ ρυθμὸς τοῦ ἀγαλματίου εἶναι ἐξαίρετος καὶ ὀρθῶς τονίζεται ὑπὸ τοῦ Δικαίου ἢ στερεὰ καὶ ἀνατομικῶς ἐπιτυχῆς διάπλασις τοῦ σώματος, τὸ στρογγύλον πρόσωπον μὲ στιβαρὰ χαρακτηριστικά, εὐθείαν ρίνα, ἀμυγδαλοειδεῖς ὀφθαλμοὺς καὶ φωτεινὸν μεδίαιμα. Ὑπάρχει ἀναλογία τις ὄγκων πρὸς τὴν γρυποφόνον μορφήν ἐπὶ ἐλεφαντίνης λαβῆς κατόπτρου ἐκ τῆς αὐτῆς Ἐγκωμῆς⁵. Ἡ ἴδια ὁμοῦ ἀναλογία μυικῆς διαπλάσεως ὑπάρχει καὶ ὡς πρὸς τὸν πολεμιστὴν ἐπὶ ἐλεφαντίνου πλακιδίου ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου τῆς Δήλου, ὅπερ εἶναι ἔργον ἀνήκον εἰς ἄλλην ἀσφαλῶς σχολήν⁶. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐπὶ πλέον, ὅτι τὰ ὀλόγλυφα ἔργα καὶ μάλιστα τὰ μετάλλινα ὑπακούουν εἰς ἄλλους ρυθμοὺς ἐξελιξῶς. Ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων τουναντίον παρατηροῦμεν μεγαλυτέραν συντηρητικότητα τῶν ἐργαστηρίων, δι' ὃ ἡ παρακμὴ εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν ἐλεφαντίνων γλυπτῶν εἶναι βραδυτέρα ἢ εἰς ἄλλα ἔργα.

Τὴν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Ἐγκωμῆς παρουσιάζει μολύβδινον εἰδῶλιον ἐκ Κάμπου τῆς Λακωνικῆς (Πί ν. 35 α-δ) εὑρεθὲν καὶ δημοσιευθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Τσοῦντα⁷. Τὸ ἔργον τοῦτο ἴσται ἀκόμη ὑπὸ τὴν πλήρη ἐπίδρασιν τῆς Μινωικῆς παραδόσεως, διὰ τοῦτο τὸ σῶμα εἶναι ραδινὸν καὶ φέρει τὸ Μινωικὸν περίζωμα μετὰ ζώνης καὶ θυλάκου. Εἶναι ὁμοῦ καὶ ἐνταῦθα ἡ διάπλασις τῶν μῶνων ἔντονος. Ἐκεῖνα ὁμοῦ, τὰ ὁποῖα παρέχουν μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Ἐγκωμῆς, εἶναι τὸ πρόσωπον καὶ ἡ χειρονομία. Ἄν καὶ προφανῶς ἀρχαιότερον, τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ Κάμπου παρουσιάζει (εἰς τὸν ρυθμὸν πάντοτε τῆς οἰκείας ἐποχῆς) τὸ αὐτὸ στρογγύλον καὶ ροδαλὸν πρόσωπον, τὴν αὐτὴν κατατομήν, τὸ αὐτὸ ἰλαρὸν μεδίαιμα.

Ἡ σπουδαιότερα ὁμοῦ ἀναλογία μεταξὺ τῶν δύο ἔργων εἶναι ἡ ἀσυνήθης στροφή τῆς ἀνοικτῆς παλάμης πρὸς τὰ κάτω. Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ Κάμπου στρέφει πρὸς τὴν Γῆν ἀμφοτέρως τὰς παλάμας. Ὁ Δίκαιος, ὡς εἶδομεν, ἔδωκε τὴν ἐρμηνείαν «προστασία». Ἐγὼ ἀνεξήγησα εἰς τὸ ἀσύνηθες χαρακτηριστικὸν ἄλλην ἐρμηνείαν, μετατοπίζουσαν τὸ θέμα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ genre⁸. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἀντέκρουσεν ὁ Biesantz εἰς τὴν περι τοῦ βιβλίου μου κριτικὴν του⁹.

Εἶναι πιθανόν, μίαν ἡμέραν ἢ ἀσυνήθης αὕτη χειρονομία νὰ ἐρμηνευθῇ ὀριστικῶς, ὅποτε ἐνδεχομένως καὶ θὰ διαφανῇ σαφεστέρα ἢ συγγένεια μεταξὺ τῶν δύο ἀγαλμάτων. Ὅτι ἡ Κύπρος ὑπέστη, ἤδη μεσοῦσης τῆς Β' χιλιετηρίδος, ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τῆς

4. Ἐ. ἀ. 36: Extended right arm suggesting protection.

5. Ἐ. ἀ. 28. Εἰκόνα δὲ παρὰ Bossert, Altkreta 491. Evans, Palace κλπ. IV 804 εἰκ. 782.

6. H. Gallet de Santerre, Délos Primitive (1958) πίν. xxiii. Τὴν ὁμοιότητα σημειοῖ καὶ ὁ Δίκαιος, ἀλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς «strikingly similar» εἶναι ὑπερβολικὸς. Τὸ ἐλεφαντίνον τῆς Δήλου εἶναι κατωτέρα καὶ ἤδη ψυχρομένης τέχνης.

7. AE 1891 σ. 199. Tsountas-Manatt, The Myc. Age 160 καὶ πίν. 7 (ἐναντι σ. 158). Μαρινᾶτος-Χίμμερ, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς 224-5, ὅποθεν καὶ αἱ ἡμέτ. εἰκόνες 5-8 ἐνταῦθα.

8. Μαρινᾶτος-Χίμμερ ἔ.ἀ. 224-225. Ὅρα κυρίως τὴν Ἑλλ. καὶ Ἀγγλ. ἐκδόσιν, ἐνθα τὰ κείμενα εἶναι πῶς πληρέστερα τῶν τῆς Γερμ. καὶ Ἰταλ. ἐκδόσεως.

9. Gymnasium 69 (1962) Heft 5, σ. 465-70: «Genreszene bei Metallplastik unwahrscheinlich».

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ παρατηρῶ ἐνταῦθα, ὅτι ἡ κριτικὴ αὕτη, ἐμβριθῆς καὶ ἐποικοδομητικὴ ἀναμφιβόλως, περιέχει ἐν τούτοις μερικὰς ἀνακριβεῖς παρατηρήσεις καὶ δυσαναλόγως πολλὰς αἰτιάσεις περὶ ζητημάτων, τὰ ὁποῖα εἴτε δὲν ἀνήκον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν μου, εἴτε ἀπεκλείετο νὰ ἐκτεθοῦν ἐνδύτερον λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ βιβλίου καὶ τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως τοῦ κειμένου.

Κρήτης και εθθός ἀμέσως τῆς Μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἤδη πολὺ γνωστόν. Ὁ Δίκαιος, φυσικά, ὁμιλεῖ καὶ οὗτος περὶ Μυκηναϊκῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἐγκωμης. Τὸ δὲ ἀγαλμάτιον τοῦ Κάμπου εὐρίσκεται εἰς τὸ ὄριον τῆς περιοχῆς ἐκείνης, τῆς Ἀρκαδικῆς -Μεσσηνιακῆς, ὁπόθεν κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ κατὰ τὰ πορίσματα τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης ἀפקίσθη ἢ Κύπρος. Ὀντως ὁ Κάμπος Ἀβίας κεῖται εἰς τὴν Δυτ. πλευρὰν τῆς Λακωνικῆς, τὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον καὶ δεχομένην ἐκεῖθεν ἔκπαλαι καὶ μέχρι σήμερον καὶ πολιτιστικὴν καὶ πολιτειακὴν ἐξάρτησιν, διότι οἱ φυσικοὶ ὄροι (εὐκολία συγκοινωνίας, ἐξοδος πρὸς πυκνότερον κατοικημένους χώρους κλπ.) ἐπιβάλλουν τοῦτο. Ἐπεδίωξα νὰ τονίσω¹⁰, ὅτι, μετὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μέχρι τοῦδε ἀνὰ τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Τριφυλίαν ἀνασκαφῶν, σαφὲς ἀποβαίνει ὅτι:

1. Ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀρκαδικὴ διάλεκτος» κρύπτεται ἢ «Παλαιοαχαϊκὴ», ὡς τὴν ὀνομάζουν οἱ εἰδικοὶ γλωσσολόγοι. Εἶναι δ’ αὕτη ἢ γλῶσσα τῶν Μυκηναϊκῶν πινακίδων, ἧτις ὠμίλειτο καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὰς Μυκήνας καὶ τὴν Κνωσόν.

2. Οἱ «Ἀρκάδες» οἵτινες ἀπέκισαν τὴν Κύπρον, περὶ τὸ 1400 ἤδη, πρέπει νὰ εἶχον φθάσει εἰς τὴν νῆσον, ὡς καὶ γλωσσολόγοι καὶ παλαιότεροι λόγιοι εἶχον ἤδη συμπεράνει.

3. Οἱ «Ἀρκάδες» οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ χερσαῖοι κάτοικοι τῆς Ἀρκαδίας τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὡς θὰ ἠδύνατο τις νὰ νομίση παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ ὄνομα. Ἦσαν μία Ἀχαϊκὴ φυλὴ, κατοικοῦσα καὶ τὴν Ἠλείαν (τοῦλάχιστον τὴν Νοτίαν) καὶ τὴν Τριφυλίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν καὶ κατέχοντες ὀλόκληρον τὴν σχετικὴν παραλίαν. Ἐκεῖθεν ὠργάνωσαν τὰς θαλασσίας αὐτῶν δραστηριότητας, ἐξικνουμένας οὐ μόνον μέχρι Κύπρου, ἀλλὰ καὶ μέχρι Κρήτης, Ἰονίων νήσων, Σικελίας καὶ Λιπάρων¹¹.

Ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους εἶναι νοητόν, ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἀγαλματίου τῆς «Γερηνίας» (διότι παρὰ τὸν Κάμπον γενικῶς ἐτοποιεῖτο) ἐπανευρίσκεται εἰς Κύπρον, μετὰ τὰς παλάμας πρὸς τὰ κάτω, ἐχούσας ὠρισμένην σημασίαν. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους δικαιολογεῖται καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Δικαίου, ὅπως δώσῃ εἰς τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Ἐγκωμης ὄνομα καταγόμενον ἐκ τῆς Ἀρκαδομεσσηνιακῆς περιοχῆς. Ἀντὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀλασιῶτα, προταθέντος ὑπὸ τοῦ Schaeffer, προτιμᾷ νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸ ἀγαλμάτιον τὸν Ἀπόλλωνα Κεραιάτην, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν Ἑλληνιστικῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ὁ ἴδιος¹². Ἡ πρότασις φαίνεται ἐλκυστικὴ. Ἀπόλλων δὲ Κεραάτης εἶναι γνωστός καὶ ἐκ τῆς Ἀρκαδομεσσηνιακῆς περιοχῆς, ἥτοι ἐκ τῶν τόπων, ὁπόθεν οἱ πρῶτοι Ἀχαιοὶ ἄποικοι ἐξεκίνησαν διὰ τὴν Κύπρον. Ὁ Ἀπόλλων Κεραιάτης ἢ Κεραάτης ἐρμηνεύεται ὡς προστάτης τῶν κερασφόρων, «ἴσως καὶ ὁ ἴδιος φέρων κέρατα»¹³.

Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ μὴ παροραθῇ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, τοῦλάχιστον εἰς ὃ σημεῖον εὐρίσκεται σήμερον ἢ ἐπιστήμη, τὸ νὰ ἀναγνωρίσωμεν θεὸν εἰς τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Ἐγκωμης μόνον ὡς Ἀνατολικὴ ἐπίδρασις δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ. Ἐξηγεῖται δὲ καλῶς αὕτη,

10. Ἀλασία-Ἀλασιῆς καὶ ὁ Ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς τῆς Κύπρου, Πρακτικά τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 36 (1961) 5 ἐξ.

11. Ὅρα τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐργασίαν Ἀλασία-Ἀλασιῆς καὶ ἐπὶ πλέον τὰς μονογραφίας μου: Περὶ τὸν πρῶτον Ἀχαϊκὸν ἐποικισμὸν τῆς Κρήτης, Πρακτ. τοῦ Α΄ Κρητολογικοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου (Κρητ. Χρονικὰ ΙΕ-ΙΣΤ (1961-2) τεύχος 3, 177 ἐξ., ἰδίᾳ 185 ἐξ.) καὶ Die Wanderung des Zeus, 118. Winckelmannsfeier am 9. Dezember 1961, Arch. Anz. 1962 Sp. 903-916.

12. Ἐ. ἀ. 35 καὶ σημ. 35.

13. Ὁ Πausanίας (8, 34, 5) εἶδε ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Κεραάτου, περὶ τῆς πιθανῆς τοῦ ὁποίου θέσεως πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Καμάρες ὄρα Frazer, Paus. IV. σ. 358. Πρβλ. καὶ Δίκαιον ἔ.ἀ. 35.

δεδομένου ότι ή Κύπρος, λόγω τής γεωγραφικής θέσεώς της, υπήρξε πάντοτε τὸ πεδῖον διασταυρουμένων ἐπιδράσεων, αἵτινες εἰς ὠρισμένας περιόδους ἐδημιούργησαν μεικτὸν πολιτισμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν τῶν Φοινίκων. Ἡ Μυκηναϊκὴ περιοχὴ δὲν παριστᾶ θεοὺς διὰ τής ὀλογλύφου πλαστικῆς, ἂν δὲ τὸ ἀγαλμάτιον ἤθελεν εὑρεθῆ εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα, θὰ ἠρμηνεύετο ὡς νεαρὸς πολεμιστῆς. Κράνη κοσμούμενα διὰ κεράτων καὶ ἄλλων καὶ βοείων, ἀναλόγων πρὸς τὰ τοῦ ἀγαλματίου, εἶναι γνωστὰ ἀνὰ τὸν Κρητομυκηναϊκὸν κόσμον. Παρίστανται καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ φερόμενα ὑπὸ πολεμιστῶν¹⁴. Οὐδεμία ὁμῶς ἐκ τῶν μορφῶν τούτων δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ μετὰ τινος πιθανότητος ὡς θεός. Τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Ἐγκωμης, ἀκόμη καὶ λόγω τῶν περιστατικῶν τῆς εὑρέσεώς του, ὡς ἐκθέτει ταῦτα ὁ ἀνασκαφεύς, φαίνεται νὰ παριστᾶ θεόν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καὶ ὁ γρυποφόνος τῆς ἐλεφαντίνης λαβῆς κατόπτρου πρέπει ὡσαύτως νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς θεὸς ἢ τοῦλάχιστον ὡς ἥρωας ἀπολεσθέντος μύθου.

Ἀθῆναι, Ἀπρίλιος 1963

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

14. Ἐπὶ παραδειγματι ἐπὶ τοῦ ἀγγείου φαγεντιανῆς ἐκ Μυκηνῶν. Evans, Pal. IV 690 εἰκ. 674.

α - δ. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον ἐξ Ἐγκωμῆς

ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

α - δ. Μολύβδινον ειδώλιον ἐκ Κάμπου τῆς Λακωνικῆς

ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ